

Др Мирослав Перишић,

Борба

Србија је једна од земаља које ће се 2014. године бавити историјом Првог светског рата. Предстоји нам и јавни међународни час историје, на коме ћемо, сва је прилика, слушати и оно што би наши прадедови назвали лажима – да пре сто година нису погинули за истину. А истина је, у свом писаном облику, сачувана у Архиву Србије, из чијих ће депоа светлост дана угледати серија до сада углавном непознатих докумената који ће, како каже директор те институције историчар др Мирослав Перишић, све тезе о кривици Србије за светски сукоб 1914. учинити научно беспредметним.

Перишић је од 2007. године директор Архива Србије. Готово целу деценију (1988–1997) провео је као уредник историјских издања у Војноиздавачком и новинском центру. Дугогодишњи је научни сарадник у Институту за новију историју и важи за изузетног познаваоца националне историје 19. и 20. века. За читаоце „Одбране“ др Перишић говори о припремама Архива Србије за обележавање стогодишњице Првог светског рата и његовој личној и научној визури тренутка када се наговештава ревизија истина старих један век.

Јасно је да ће се 2014. године највећа „битка“ водити око тумачења кривице за Први светски рат. Релативизација научне истине има политичке циљеве. Покушаји успостављања паралеле између 1914. и 1991. већ су присутни. Начин обележавања је питање државне стратегије. Пасиван однос према „пресуди“ да је Србија кривац за Први светски рат може имати опасне последице по будућност. О кривици Србије пише се и говори у иностранству, али „паметују“ и домаћи некомпетентни појединци. Питање је много озбиљније да би одговори били у десетерцу. Документарност има најјачу снагу, а улога Архива је у том погледу незаменљива, истиче наш саговорник.

■ У време када сīе, као уредник, радили у Војноиздавачком заводу историја се на Балкану догађала врло интeнзивно. Да ли је историчару лакше да буде савременик историје или да је истражује са дисципине?

за ИСТИНУ

– Проучавање историје ме је у том периоду спасавало трагичне свакодневице. Сви ти процеси и фронтони који су се крајем осамдесетих и почетком деведесетих година отворили у свету, са посебним одразом на Балкан, за историчара су били изазов, будући да је одговоре о узроцима тих процеса морао да тражи убрзано. Јер и историја се догађала убрзано. И војни издавач се, у то време, управо када сам као млад историчар постао уредник за историографију, нашао на прекретници. Дотадашња идеолошка једносмерна издавачка продукција морала је да се учини тематски и хронолошки разгранатијом. Управо тада ми смо изнова почели да се бавимо темом Првог светског рата. Имао сам задовољство да уређујем репринт издање књиге „Стратегија“ Живојина Мишића, а објавили смо и књигу „Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство 1912–1918“. Мој стручни императив, што у пракси није ишло лако, био је да утичем да издаваштво у тадашњој војсци успостави тачке ослонца које су недостајале и да добије тематски обухватнију, а пре свега, имајући у виду бројна историографска дела која смо деведесетих година објавили, и научну димензију. Тадашњи врхунски историчари или поједини који су то постали неколико година касније (Бранко Петрановић, Андреј Митровић, Драгољуб Живојиновић, Радош Љушић, Љубодраг Димић, Милан Ристовић, Андрија Веселиновић, Мирослав Јовановић и бројни други) препознали су ту идеју и почели су да објављују своја дела код војног издавача, а теме су се кретале од средњег века

до Другог светског рата, чиме је војни издавач у то време постао најпрестижнији у области историографије.

■ *Први свештеник је, из идеолошких разлога, савлађан у други план током епохе комунизма. Сматраше ли да су данас, можда више него рани-*

Првог светског рата има своју историју. То се, на најгрубљи начин, плаћањем архивске грађе из српских архива чинило у току Првог, а потом посебно у току Другог светског рата. У периоду између два светска рата нацистички кругови у Немачкој стално су актуелизовали то питање. Данас се то чини пристајањем појединих западних историчара да свој позив ста-

ПЛАН РАДА АРХИВА СРБИЈЕ

Направили смо институционални програм пројеката за наредних пет година и уколико добијемо подршку од државног Одбора за обележавање стогодишњице Првог светског рата, што с правом очекујем, упркос чињеници да Архив Србије нема представника у Одбору, намеравамо да објавимо више томова зборника докумената, динамиком један том годишње и да их убрзано преводимо бар на један од страних језика. Треба рећи да Архив Србије само на микрофилмовима располаже са око пола милиона страница докумената из тог раздобља, уз обиље архивске грађе у

својим фондовима. Амбиција нам је и да детаљно реконструирамо прве дане Првог светског рата, да покренемо питање реституције архивске грађе, да објавимо једну или више фото-монографија јер и фотографија је документ, да одржимо мању, али са значајним именима, међународну конференцију на тему „Србија и Срби у Првом светском рату – архивска грађа, историјске чињенице, тумачења“... Институције треба да буду носиоци пројеката, а држава, у овом случају Одбор, надам се, сагледаће те идеје из свих углова и јасним критеријумима подржати њихову реализацију.

је, изражене жеље да се шајдео историје ревидира, а нарочито улога Србије и српског народа у њој?

– Питање ревизије историје Првог светског рата, посебно релативизација кривице и одговорности за људске жртве и материјална разарања, није ново. Сама ревизија историје

ве у функцију политичко-пропагандних циљева. Циљ плачке архивске грађе из српских архива, посебно из Архива Србије, која се мери стотинама сандука архивалија, био је да се пронађе било какав писани траг који би државу Србију довео у везу са Сарајевским атентатом. Министарство спољних послова нацистичке Немачке је за време Другог светског рата

тај задатак поверило тадашњем Рајхсархиву у Бечу, на челу са др Битнером, док је непосредни извршилац тог нечасног посла био др Роберт Шванке, који је непуне две године током окупације боравио у Београду и искључиво се бавио прегледањем архивске грађе у Архиву Србије. Тада су читави фондови Архива паковани у дрвене сандуке и вагонима пребацивани у Беч.

■ *Шта се дешавало са њом документацијом?*

– Док су у свету и на нашим просторима беснели ратни сукоби, а у Србији се под окупацијом распламсавао и грађански рат, група историчара и архивиста радила је у Бечу на ишчитавању архивског материјала опљачканог у Архиву Србије са изричитим задатком да се приреди пу-

бликација која би послужила политичко-пропагандним циљевима да је аустроугарска и немачка политика одувек била мирољубива, а да су изазивачи и Првог и Другог светског рата, заправо, били на руској страни, на коју је, наравно, сврстана и Србија. Има индикација да су чак урађене и преправке на одређеним документима, односно да је дошло до фалсификовања, о чему у својој књизи „По-

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ СТОГОДИШЊИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Тема Првог светског рата у Србији носи велики емотивни набој. Данас нам је, међутим, потребнији рационалан приступ, који ће водити рачуна о сваком детаљу. Не тврдим да треба напустити „велики наратив“, како се, ако изузмемо неколико капиталних научно-историографских дела, до сада углавном приступало тој теми, али „велики наратив“ нам неће помоћи да у међународним оквирима будемо препознати као држава која има државну, научну и стратегију у култури када је реч о историји Првог светског рата. Преко односа према прошлости гради се однос према држави, и то на дугу стазу. Међународна димензија је веома важна. Држава мора да нађе начин како да подржи идеје – од тога да одређени капитални документи из наших архива буду објављени на страним језицима и тако уђу у међународну размену знања или да, на пример, књигу Андреја Митровића „Продор на Балкан“ преведе и објави на више страних језика, да књигу немачког историчара Фрица Фишера „Посезање за светском моћи“ објави на српском језику, до тога да се анимирају највећи научни ауторитети у свету за историју Првог светског рата да у Београду изнесу своје научне ставове. Услови за то постоје. Постоје појединачне и институционалне стручне везе. Србија је симбол жртве у Првом светском рату, па њихови мотиви да дођу у Београд могу бити снажни. Све то представља један ниво – научни.

Постоји и следећи ниво, који је ништа мање значајан – уметничко-документарни. Зашто Србија не би поводом стогодишњице Ваљевске болнице подигла Споменик хуманости са идејним решењем које не би никога оставило равнодушним и зашто не би позвала потомке припадника страних медицинских мисија да буду гости наше земље? То је начин да се у свет пошаље тачна слика о томе шта је Србија била у Првом светском рату, односно да се афирмише историјска чињеница да су у Ваљевској болници лечени и аустроугарски заробљени војници.

Документарни филм о Првом светском рату такође би требало да нађе своје место у програму, али филм мора да направи неко светско име, попут Емира Кустурице, јер ће тако у мору филмова који ће се правити на свим странама света имати веће шансе да продре на међународну сцену. При историјским институтима, архивима, музејима, библиотекама могло би да се организује и праћење онога што се изговара на научним конференцијама у свету, шта се пише у штампи, шта настаје у издавачкој продукцији. На тај начин би се из дана у дан прикупљале информације битне за правац у којем се у свету креће прича о Првом светском рату.

Недавно је у Фиренци одржана конференција на којој је један од учесника оптужио Србију што није прихватила ултиматум и устврдио да је архивска грађа која је Србији

враћена изгубљена, па тако историчари нису у прилици да истражују у српским архивима, што је апсолутно нетачно. Нема научне конференције у свету, скупа или филма у којем неће бити споменута Србија. Како ће она бити помињана, у ком контексту и у каквом светлу ће бити представљана, за нас је веома важно питање, које не смемо да пренебрегавамо. Најпоразније би било да успавани будимо своје емоције у некој од позоришних представа или да догађајима локалног карактера мислимо да смо учинили све што је до нас.

Први светски рат је почео аустроугарским објављивањем рата Србији. Оригинал телеграма, папир на коме је руком исписан садржај објаве рата, после чега је уследила незапамћена светска трагедија, чува се у Архиву Србије. Верујем и да ће Војни архив, уз помоћ других институција, успети да у што приближнијем броју попише жртве Првог светског рата, као цивилизацијски дуг према жртвованом делу народа, али и као сазнање, како се не би произвољно лицитирало колики смо део народа изгубили у Првом светском рату. Попис цивилних жртава је такође обиман посао који је неопходно организovati. Упркос великом закашњењу за све то још увек има времена јер пред нама није само 2014, већ шест година (2014–2019), тј. време од стогодишњице почетка Првог светског рата до стогодишњице Версајске конференције.

трага за изгубљеном историјом” пише др Војислав Јовановић Марамбо.

■ *Да ли је ѿа грађа икада враћена у Србију?*

– Убрзо после Првог светског рата, тачније 1923. године, склопљен је споразум између Аустрије и Краљевине СХС о враћању докумената, али на том плану није пуно урађено. После Другог светског рата покренута је иницијатива да се тај посао обнови, имајући у виду и архивалије опљачкане у тек завршеном рату. У периоду од 1976. до 1989. године мешовита југословенско-аустријска комисија спровела је 11 примопредаја докумената, чиме је део грађе враћен из Беча у Београд. Нажалост, рад те комисије прекинут је са почетком распада Југославије и до данас није настављен. Обавеза наше државе је да то питање поново покрене. Верујем и да са аустријске стране постоји добра воља и интерес да се реши питање реституције архивске грађе.

■ *Историја, чини се, на овим ѿросѿорима никада није била коначна. Барем не њена ѿумачења. Како су се ѿоком време на друшѿво и држава односили ѿрема инстѿиѿуцији Архива Србије? Није ли свака власѿ на Архив, или на ѿо ѿѿо он чува, гледала са дозом неѿријаѿељсѿтва и неѿверења?*

– Сваку прилику користим да изнова подсетим да је архив чувар памћења, баштиник идентитета и извориште поузданих сазнања о прошлости. Историја се догодила и она се не може мењати. Могу се мењати само њена тумачења. Стога су и архиви и историчари на неки начин одувек били опасност за сваку политику, спољну или унутрашњу, која је тежила да наметне своју верзију, односно конструкцију, уместо реконструкције прошлости. С друге стране, архиви у свакој озбиљној држави спадају у најужу круг институција које имају приоритет у културној политици. У Архиву Србије чувају се докази да постојимо и као држава, и као народ, и као појединци.

Вредност доказа о постојању је материјално неисказива и због тога се у савременом свету архивима приступа с посебном осетљивошћу. Стогодишњица Првог светског рата је добра прилика да наша држава обрати већу пажњу на архиве, њихове потребе и уређивање у складу са савременим архивистичким стандардима. Архивска грађа је у прошлости уништавана и плачкана у ратовима и у идеолошким сударима, пропадала је небригом институција, државе и појединаца, а свака култура најпре би требало да заштити оно што је сачувано.

■ *„Полиѿика” је у једном ѿексѿу из јуна ове године циѿирала књигу Ричарда Холбрука „Пуѿ и Деѿон”, где он ѿише да је Гаврило Принцип „родоначелник срѿског национализма”, а да је ѿуцањ у Фердинанда означио „ѿочешак клизања Евроѿе у два свеѿска раѿа и да је довео до усѿона комунизма и фашизма”. Који је Ваш коменѿар на ѿе најисе?*

– То је типичан пример злоупотребе историје у политичке сврхе. Није тешко претпоставити који су мотиви у питању. Наведена констатација потпуно дисквалификује Ричарда Холбрука као саговорника о теми Првог светског рата. У питању је амбис од незнања. По историјску свест је веома штетно када политичари преузимају улогу историчара. Ипак, не треба бити наиван и мислити да се то догађа случајно или само из незнања. Треба имати у виду да политичари стварају климу у којој настаје историографија која није у функцији научне истине, већ је њена улога, а историјско искуство говори да такви примери нису ретки, да изврши духовну премпу за политичке циљеве и акције које следе или пак да оправда одређене поступке из нечије политичке прошлости. Накарадним политичким тумачењем историје жигошу се читаве државе и народи, после чега се лакше изриче осуда и за неке друге историјске догађаје. Политика никада кроз

историју није напуштала своје схватање историје као zgodног средства за манипулацију.

■ *Када у ѿреѿрагу „Ју ѿѿуба” на енглеском језику уѿишемо Први свеѿски раѿ, као ѿрви на лисѿи ѿојави се видео-заѿис од неѿуних седам минуѿа у коме се не ѿомиње ниједна од великих ѿобега Срѿске војске, ниѿи жрѿѿве нашег народа, али се Гаврило Принцип назива „срѿским ѿерорисѿом” и акѿ ѿоводом за ѿочешак раѿа. Како се бориѿи ѿроѿив ѿих „канаѿеа исѿорије”, који се, ѿоѿуѿ јеѿѿине музике, лако конзумирају?*

– Ништа нема толику снагу као документ. Интерпретације могу бити различите и свака је легитимна, ако је изведена на основу научног метода. То о чему говорите нису научна тумачења, већ политички квалификативи. Међутим, никако не треба потцењивати утицај таквих квалификатива и неаргументованих тумачења на поједине политичке кругове у свету и на недовољно упућена јавна мњења у разним земљама. Због тога је неопходно да Србија питање обележавања стогодишњице Првог светског рата третира као државно питање. Одговори Србије на тврдње да је она крива за избијање Првог светског рата, да је организовала Сарајевски атентат и да је Гаврило Принцип терориста не могу бити у десетерцу или само у садржајима манифестационог карактера, мада, ако су осмишљени са највишим амбицијама, имају свој значај.

Начин обележавања Првог светског рата за Србију је питање државне стратегије. Од пресудне је важности угао из којег ће бити креирани садржаји, пројекти и амбиције. У делу јавности постоји једна погубна тенденција да као култура, наука и држава не треба свету да доказујемо шта је Србија била у Првом светском рату, већ да треба себи да објаснимо шта је био Први светски рат. Такав став одражава потпуно одсуство разумевања опасности које се крију иза

стварања атмосфере у којој је могуће да превлада мишљење да је држава Србија организовала Сарајевски атентат и да је кривац за избијање Првог светског рата, што је тумачење без икаквог историјског основа и аргументације. Ниједан од заступника тезе о српској кривици међу историчарима у свету или међу домаћим „тумачима“ не износи ниједан примарни историјски извор на основу којег аргументује такав став.

■ У Сарајеву се, иакође, припремају разне манифестације, откривање споменика, али не „Споменика хуманости“ већ надвојводи Францу Фердинанду.

– Да, манифестација „Сарајево – срце Европе“, као што знамо, већ има осмишљену идеју и ток са низом догађаја, између осталог и подизање споменика Францу Фердинанду, снимање филма о његовом доласку у Сарајево, наступ Бечке филхармоније итд. Сама организација и најава присуства високих политичких званични-

ка из иностранства указује на препознатљиву симболику и политичке намере организатора. Ми се према тој чињеници не смемо односити као да она не постоји. Неуверљива је симболика Сарајева. Рат је почео нападом на Србију и Србија је симбол жртве у Првом светском рату. Шта је наш одговор? Колико ћемо историчара упутити у бечке, немачке, британске, руске архиве како би своја сазнања стечена у домаћим архивима могли да употпуне или укрсте са документима у страним архивима? Зашто се, када то до сада нисмо урадили, не бисмо одмах договорили да, поред научне конференције у САНУ следеће године, планирамо завршну научну конференцију 2018/2019, када ће бити могуће сумирати сва сазнања изнета у периоду 2014–2018. године?

■ Ако занемаримо туђа тумачења наше историје, како ми сами у њој треба да се оријентишемо?

– Постоји једно искуство које већ ома поштујем, а то је да свако ко се

налази на челу неке заједнице или државе мора да одговори на три питања: прво, шта је наследио од предака; друго, каква је историја и географија и треће, шта је то што ми имамо, а други немају. Одговорити на та питања није лако, а јасни одговори помажу у оријентацији. Данас у Србији имамо две снажне кризе – економску и кризу идентитета. Духовне кризе или кризе идентитета, показало се кроз историју, далеко су опасније од економских. Економске кризе наилазе, трају и превазилазе се са мање или више штете по заједницу, у зависности од способности политичких и интелектуалних елита. Духовне кризе остављају дубље ожиљке и далекосежније последице и због тога никако не смемо да будемо равнодушни према тенденцији поништавања тачака ослонаца нашег идентитета. Српски народ се за Европу изјаснио 1804. године, а у два светска рата у 20. веку борио се на страни праведнијег и демократског дела света. Има ли већег моралног историјског капитала? ■

Александар ПЕТРОВИЋ
Снимила Стефана САВИЋ